

Від конфронтаційного мислення до культури миру ***В. Кіпень***

Сучасна епоха, що характеризується глобалізацією проблем і взаємозв'язків, потребує нових форм співіснування, які ґрунтуються на засадах толерантності, ненасильства, довіри та культури миру.

Взаємотерпимість, толерантне ставлення одне до одного, солідарність, діалог і взаєморозуміння повинні стати нормою поведінки і дій всіх людей, політичних партій, громадських організацій, держав і їх об'єднань. Світогляд і поведінка в дусі нової етики відповідальності і толерантності сприятиме розв'язанню найактуальнішого завдання сучасності, від якого залежить подальший поступ людства – переходу від психології протистояння, підозри і насильства до культури миру, довіри і злагоди, зміцнення міжнародної, національної і регіональної стабільності, безпеки невоєнними, гуманітарними методами. Такий підхід проголошує ООН в Декларації принципів толерантності, схваленої Генеральною конференцією ЮНЕСКО на двадцять восьмій сесії в Парижі (1995 р.).¹

Для нас такі перемири в світогляді, цінностях і поведінці людей не можуть бути швидкими і легкими. Довгі роки нашої історії і сучасні біди українського суспільства більше сприяють наслідуванню і поширенню стереотипів конфронтаційного мислення. Проте прийнятної альтернативи формуванню нової системи цінностей в дусі толерантності, взаємовідповідальності і культури миру не існує.

Певні зрушення в цінностях і орієнтаціях людей на Сході України проявляються, як свідчить проведене соціологічне дослідження, в їх ставленні до зовнішньополітичних орієнтирів української політики і такої організації як Північно-Атлантичний Альянс (НАТО).

Перед аналізом даних соціологічного опитування розглянемо специфіку Донбасу як одного з найбільш значних регіонів України. Це дозволить краще зрозуміти витоки і причини тих орієнтацій масової свідомості, що виявлені нашим дослідженням.

Україна - країна з чіткими регіональними розбіжностями. Захід і центр країни досить сильно відрізняються від сходу України. Відмінності дуже багатопланові, сукупність яких дає іншу якість політичної і соціально-економічної ситуації, а отже і поширених настроїв і орієнтацій населення.

Донецьк, у якому проводилося дослідження, є визнаним регіональним центром України, що має значну і економічну, і політичну вагу. У географічному плані це мільйонне місто репрезентує схід України, Донбас, що включає дві достатньо однорідні промислові області - Донецьку і Луганську. У демографічному відношенні вони мають приблизно 8 млн. жителів, що складає шосту частину населення України. Регіон дуже урбанізований - майже 90% населення мешкають у містах. У складі населення, в силу особливих причин, високу частку (майже третину) складають пенсіонери.

Статус регіону в економіці країни дуже високий - до 1/5 частини ВВП. Це край вугілля, металу, хімії, машинобудування. Могутній потенціал, але нині мало затребуваний. Він відноситься до старих промислових районів, що переживають типові для останніх проблеми. Загальна криза в економіці країни, повільна структурна перебудова, недостача інвестицій, розрив економічних зв'язків, традиційно орієнтованих на Росію, особливо гостро позначається на Донбасі. Велике падіння промислового виробництва, неритмічна робота підприємств, закриття нерентабельних шахт, хронічні невивплати заробітної платні призвели до різкого падіння життєвого рівня більшості населення, зубожінню і маргінальному стану певних соціальних груп, значному безробіттю. Масове невдоволення станом у країні, власним становищем і діями влади, створює серйозну соціальну напругу у регіоні, робить Донбас основним джерелом трудових конфліктів, шахтарських страйків, масових антиурядових виступів.

В силу цього в останні роки зросла підтримка з боку населення лівих політичних сил, у першу голову комуністичної партії України, що здавна мала тут чисельні і впливові організації. Лівий крен Донбасу яскраво проявився на виборах до парламенту України навесні 1998 року. На Донбасі за ліві сили віддали свої голоси в цілому біля 55% виборців. Тільки за комуністів по Донецькій області висловилося 35% тих, що голосували. Майже четверту частину фракції комуністичної партії складають жителі Донбасу.

тів, самої численної в парламенті, складають представники Донбасу. Саме ліві демонструють непримиренну позицію протистояння і класової боротьби і всередині країни, і в міжнародних справах, активно культивуючи стереотипи недовіри і ворожості.

Серйозний відбиток на настрої населення в регіоні накладає етнокультурна специфіка Донбасу. Її відрізняє дуже висока частка етнічних росіян (приблизно 45%) і русифікація значної частини іншого населення - російськомовними вважають себе до 80% мешканців. Домінує російськомовне інформаційне середовище, сильний вплив на масову свідомість роблять друквані видання, радіо і телеканали Росії. Проросійські орієнтації активно пропагують ряд регіональних партій і громадських організацій. Досить широке ходіння мають ідеї загальних слов'янських коренів, загальної батьківщини, нового возз'єднання братерських народів, а то й повернення СРСР. Погляд на світ і проблеми міжнародних відносин у багатьох людей, особливо старших поколінь, сформовані ще радянською пропагандою, залишилися практично без змін. Вони мають як і раніше лінійне, чорно-біле, конфронтаційне мислення, пояснюючи крах соціалістичної системи, розпад СРСР, сучасні економічні негаразди діями світового імперіалізму, в особі США, Заходу, НАТО.

Суспільна думка в регіоні по сьогоднішніх складних питаннях міжнародного життя - Югославія, Хорватія, Косово, розширення НАТО на схід - відчуває сильний вплив оцінок російських мас-медіа і місцевих політичних сил, що нерідко істотно розходяться з позицією як офіційних структур, так і інших державницьких політичних сил України.

Водночас, в останньому десятилітті йде складний процес переоцінки старих поглядів під впливом світових змін і трансформацій в самій Україні який сприяє розширенню в регіоні прозахідних симпатій і позитивного ставлення до структур західного світу, у тому числі і до НАТО.

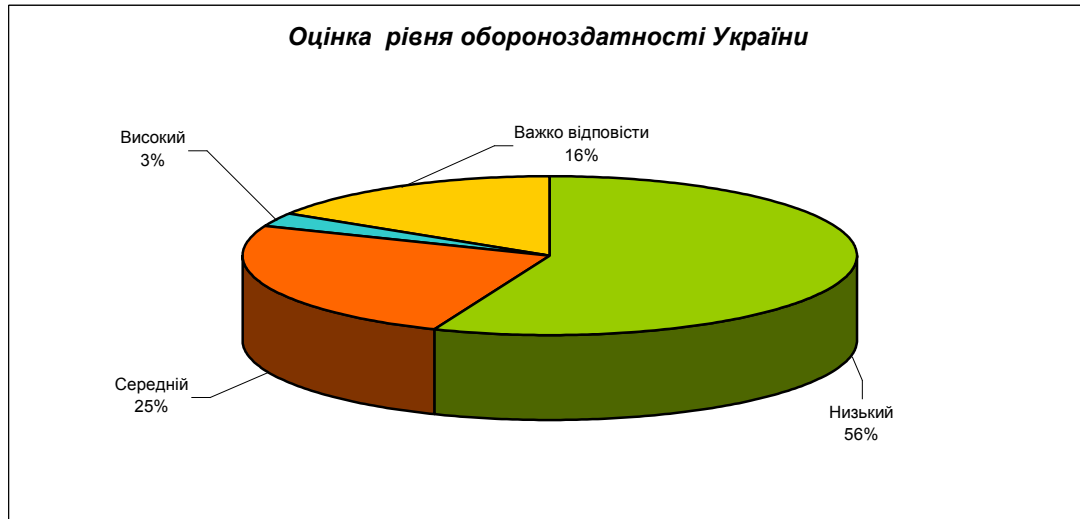
Відзначені складні і суперечливі тенденції отримали відбиток у результатах дослідження суспільної думки регіону, проведеного в лютому 1999 року кафедрою політології Донецького державного університету і Донецьким інформаційно-аналітичним центром. Це перше пілотне опитування 400 жителів міста Донецька за репрезентативною вибіркою з запланованої серії досліджень орієнтацій політичної еліти і населення різних регіонів України стосовно НАТО і проблем міжнародного життя.

На ті або інші оцінки Північно-Атлантичного альянсу впливає сформоване загальне уявлення про наявність загроз для України і міри її захищеності. У цих питаннях суспільна думка донеччан достатньо однотайна (див. рис. 1,2).

Рис.1

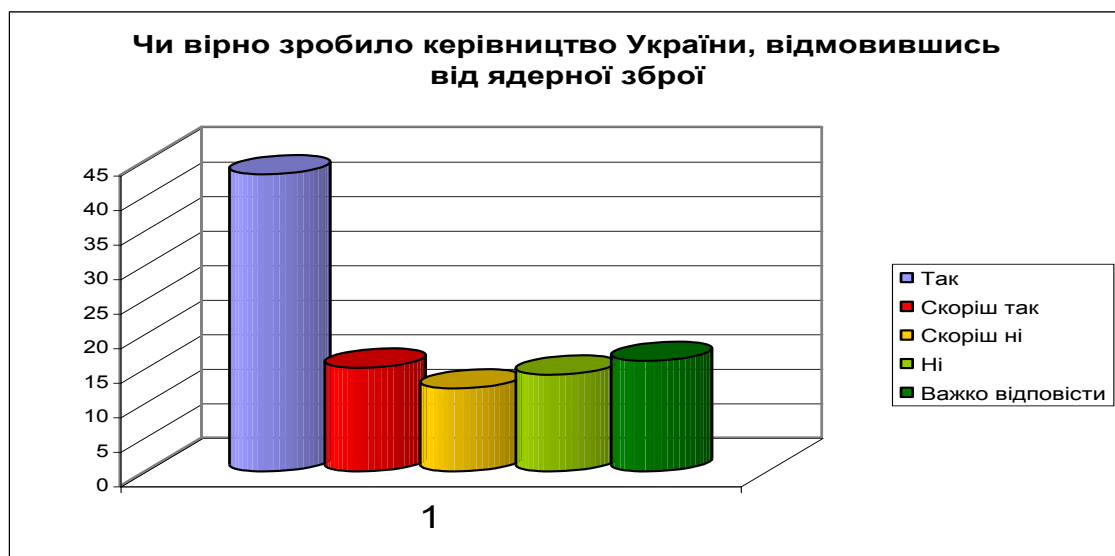

Цілком домінують судження про відсутність для країни військової загрози з боку будь-яких держав (53%) і низький на сьогодні рівень обороноздатності України (56%). Лише дуже мала кількість бачить загрозу в США (9%), Росії (3%), Туреччині (2%). Можна говорити про демілітаризацію свідомості і відсутність особливих тривог із приводу безпеки країни.

Адже, незважаючи на низьку оцінку обороноздатності країни, ностальгії й особливих жалів по власній ядерній зброї, виявляється, навіть на сході України залишилося досить мало (див. рис.3). У цілому схвалюють рішення керівництва країни про добровільну відмову від ядерної зброї 58% опитаних при 26% тих, хто вважає це рішення невірним.

Рис. 3

Має також підтримку нейтральний статус України, зафіксований у Декларації про державний суверенітет. Проте ця підтримка усе ж менш визначена; майже стільки ж людей не мають ясної позиції. За нейтралітет і невступ у військово-політичні блоки висловилися 40%, не визначилися з думкою 37%. Супротивників нейтралітету, які виступають за вступ у військово-політичний союз, виявилася майже чверть - 23% (див. рис.4).

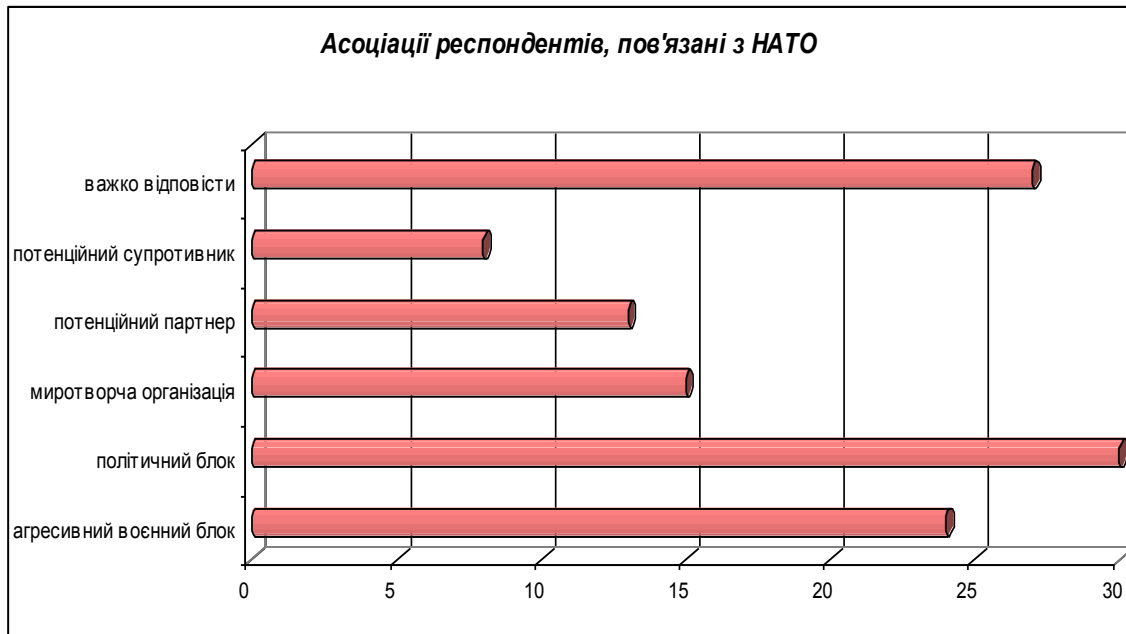
Причому їх значно більше в групах чоловіків 40-54 років і тих, що мають освіту вищу за середню (29-31%). Серед тих, хто дотримується цієї думки більшість має прозахідну, пронатівську орієнтацію.

Переходячи безпосередньо до характеристик громадської думки жителів міста Донецька з питань відносин Україна-НАТО, зробимо таке зауваження. Ці питання не входять у число тих, що сьогодні найбільше хвилюють людей. Вони для більшості знаходяться усе ж на периферії їх теперішніх основних інтересів. Найбільш гостро сприймаються проблеми особистого виживання в ситуації кризового розвитку країни і регіону, а також питання внутрішньої політики. У той же час за останній рік натівська проблематика значно частіше потрапляла в поле зору громадської думки. Викликано це як процесами в самому Альянсі і його акціями на Балканах і в Східній Європі, так і діями прихильників і супротивників НАТО безпосередньо в Україні в зв'язку з розширенням співробітництва в рамках Хартії про особливе партнерство між Україною і Організацією Північно-Атлантичного договору і програми "Партнерство заради миру". Така актуалізація проблеми дозволила чіткіше визначитися позиціям, зробила суспільну думку більш визначеною. Хоча цей процес, як показує дослідження, ще далекий від завершення.

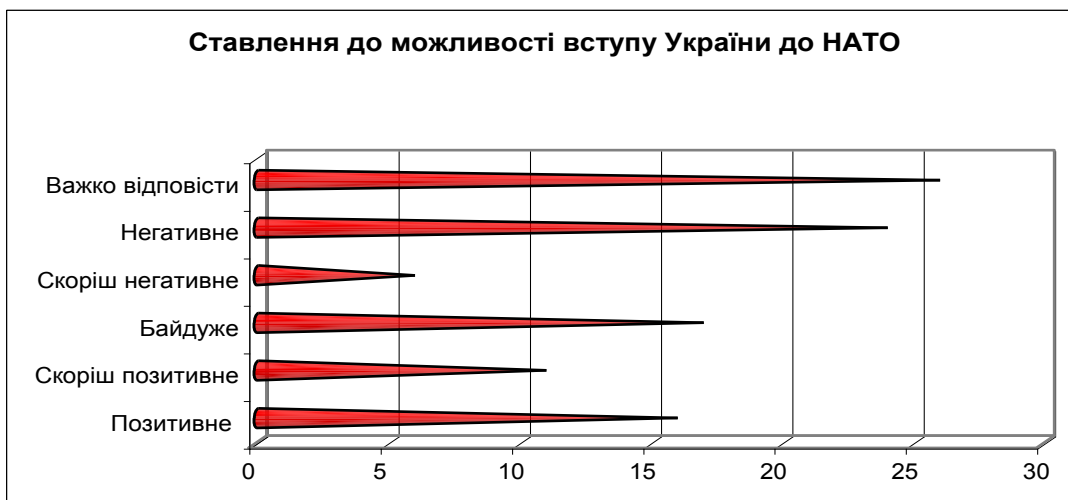
Твердження про невисокий, в цілому, інтерес до відносин Україна-НАТО опитування підтвердило. Дуже цікавляться розвитком цих відносин лише біля 12% найбільш політизованих громадян, мало цікавляться - 43%, зовсім не цікавляться - 32%, інші вагалися з відповіддю. Отже, дана сфера нині практично випадає з поля зору майже в половини людей.

Проте якщо не повну інформованість про процеси в НАТО, то ті чи інші асоціації, пов'язані з цією організацією, мають сформованими переважна більшість людей (72%). В структурі отриманих відповідей домінують нейтрально-позитивні уявлення про НАТО - 58% відповідей (див. рис. 5). Асоціюють Альянс з агресивним військовим блоком і потенційним супротивником майже в 2 рази менше респондентів (24% і 8% відповідно). У цій групі найбільший відсоток складають чоловіки після 55 років, а також люди з малими прибутками й освітою нижче середньої.

Думається, ці дані можна інтерпретувати і як свідчення істотних, хоча і не зовсім усвідомлених і укорінених, зрушень в масовій свідомості жителів сходу України на користь більш неупередженого сприйняття Північно-Атлантичного Альянсу.

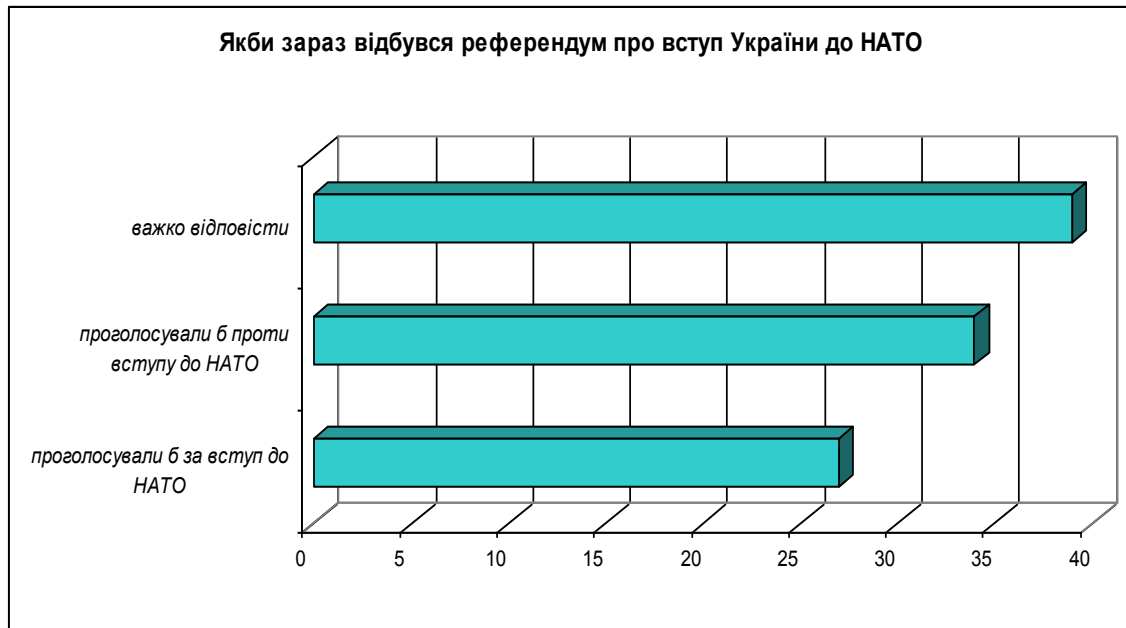
Уточнити поширеність підтримки і неприйняття НАТО серед донеччан дозволяють їхня реакція щодо питання про гіпотетичну можливість вступу України в цю організацію (див. рис. 6, 7).

Аналіз відповідей свідчить, що в обох випадках група прихильників вступу країни в НАТО незмінна і складає 27% опитаних. Більшість серед них - люди молодого і середнього віку з освітою вищою за середню і стабільними прибутками.

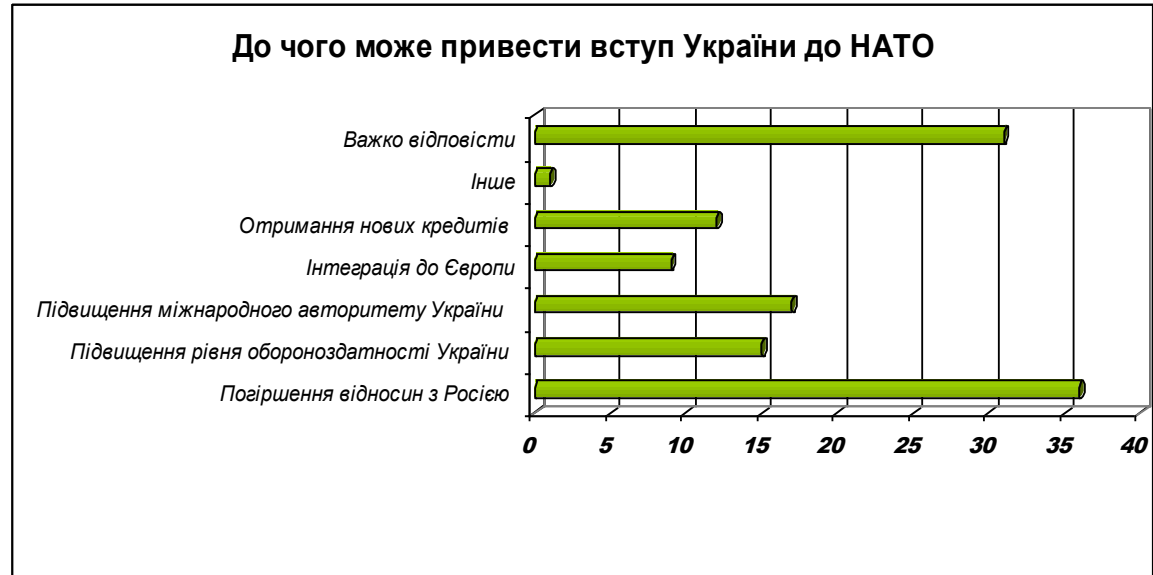
Ця група менша числа тих, хто має нейтрально-позитивні уявлення про Альянс, що, втім, природно. Проте готовність вже зараз більше чверті донеччан голосувати на референдумі за вступ у НАТО є теж досить вражаючим фактом трансформацій, що відбуваються у масовій свідомості.

Отримані дані фіксують також закономірне на сьогодні переважання негативного ставлення до Альянсу. Більше третини донеччан (34%) на можливому референдумі про вступ України до НАТО проголосували б проти.

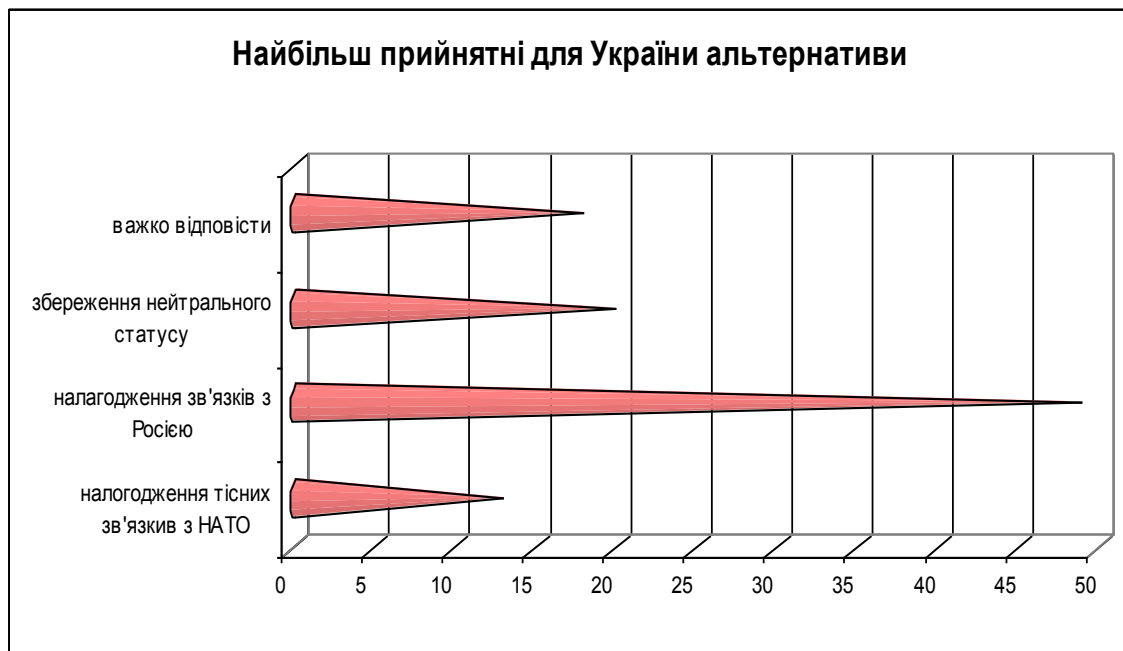
Соціально-демографічні характеристики супротивників вступу в НАТО збігаються в значній мірі з прихильниками лівої ідеології, що підтверджують проведені раніше дослідження. Соціально-демографічні характеристики цієї групи протилежні першій. Тут явно домінують чоловіки старших вікових груп, ті, хто має невеликі прибутки й освіту або нижчу за середню, або вищу.

Мотиви того або іншого вибору проясняють очікувані опитаними наслідки можливого вступу країни до Північно-Атлантичного Альянсу (див. рис. 8).

Прихильники цього кроку сподіваються на підвищення міжнародного авторитету країни (18%) і рівня її обороноздатності (15%), на отримання нових кредитів (12%) і інтеграцію з Європою (9%). Супротивники його насамперед побоюються погіршення в результаті цього стосунків з Росією (36%). Примітно також таке: перші, в основному, виходять із можливості кращого забезпечення національних інтересів України, а другі, головним чином, спираються на чинник стосунків з Росією. У цьому випадку знову чітко виявляються етнокультурні і політичні особливості Донбасу - широке поширення лівих і проросійських настроїв.

Особливу значимість російського чинника в зовнішньополітичних орієнтаціях жителів Донецька ще чіткіше висвітлюють наступні відповіді (рис.9). Перед опитаними була поставлена дилема вибору кращого варіанту зовнішньополітичного курсу України - західного, східного, чи нейтрального, багатовекторного.

Ситуація вибору альтернатив дозволяє вирізнити не ситуативні судження, а більш глибокі установки респондентів. В результаті маємо зараз достатньо визначену картину. Орієнтація на кращий розвиток відносин із Росією виявилася цілком домінуючою в масовій свідомості - половина опитаних (49%) висловилися за орієнтацію України на схід. За іншу альтернативу - налагодження відносин з НАТО - майже в 4 рази менше (13%). Збереження нейтрального статусу України і, отже, багатовекторність політики вибрали 20% респондентів.

Вкажемо на істотну розбіжність числа тих, хто позитивно ставиться до вступу України в НАТО і готовий голосувати за це на референдумі, з одного боку, і тих, хто в альтернативному виборі "Росія або НАТО" віддав перевагу відносинам з Альянсом, з іншого. Падіння числа прихильників подвійне - 27% проти 13%. Вважаємо, можна стверджувати, що половина з першої групи хотіла б, щоб Україна вступила в НАТО і використала очікувані від цього позитиви, але при цьому не зіпсувала стосунків з традиційно близькою Росією.

Таким чином, у цілому позитивно ставиться до НАТО досить значна кількість людей на сході України, сприймаючи Альянс як політичну і миротворчу організацію, можливого союзника в вирішенні важливих для країни проблем безпеки, міжнародного авторитету, інвестицій. Водночас, таке ставлення може скоротитися, якщо налагодження відносин з Альянсом буде розглядатися і подаватися як діяльність, спрямована на згортання стосунків з Росією.

Обґрунтованим буде припущення, що при сценарії неконфронтаційного розвитку подій, пов'язаних із діяльністю НАТО, число прихильників Альянсу на сході України буде мати тенденцію до зростання. Потенціал росту досить значний, за рахунок, головним чином, великої групи людей, що не визначилися і вагаються. Суттєвими чинниками реалізації цього потенціалу спроможні стати як політика розширення контактів і інформаційної відкритості з боку Альянсу, так і просвітницька робота прихильників європейського вибору України і Донбасу.

У випадку здійснення конфронтаційного сценарію, чисельність симпатизуючих Альянсу в регіоні істотно зменшиться. Серед них залишаться лише тверді прихильники "західного варіанту" розвитку України.

Реальний подальший розвиток подій, пов'язаних з проблемою Косово, привів, на жаль, до втілення конфронтаційного сценарію. В зв'язку з цим спостерігаються серйозні зміни в відношеннях населення сходу України до НАТО і стосунків України з даним блоком. Конфлікт на Балканах приводить до поляризації сил в українському суспільстві. Проєвропейськи орієнтовані політичні лідери можуть виявитись в ізоляції, тому що громадська думка налаштована негативно відносно дій НАТО в Югославії. Виходячи з цього, зрозуміло, що в найближчому майбутньому треба буде шукати нові підходи до обґрунтування розвитку відносин між Україною і НАТО.

Безсумнівно, розвиток України як незалежної, демократичної європейської держави передбачає і послідовну зовнішньополітичну, міжнародну діяльність уряду в напрямку інтеграції в

Європу, і серйозні зміни в суспільній свідомості, самому мисленні людей. Необхідні активні зусилля по подоланню психології відчуженості, недовіри, ворожнечі і по формуванню толерантності, взаєморозуміння, культури миру.

Література

1. Декларація принципів толерантності. – ЮНЕСКО, 1996. – С.6.

Резюме

Переход от конфронтационного мировоззрения к формированию культуры мира и толерантности рассматривается как объективно безальтернативный путь обеспечения будущего человечества и страны. Анализируются противоречивые процессы перемен в ценностях и сознании людей на востоке Украины. На материалах проведенного социологического исследования показаны ориентации общественного мнения по вопросам внешней политики Украины и отношений “Украина – НАТО”.

ANNOTATION

Transition from world of confrontation towards forming of world culture, toleration is considered as objective, non-alternative way to providing future of mankind and country. Contradictory processes of changing in values and consciousness of people in the East of Ukraine are analyzed. Orientations of public opinion concerning questions of foreign policy of Ukraine, attitudes “Ukraine –NATO” are shown on the materials of sociological survey.